

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

Кафедра цивільного права і процесу

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни:

**на тему: «БЕЗОПЛАТНА ПРАВОВА ДОПОМОГА ЗА
ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН»**

Студент групи ПРм-14:

Неофіта Дмитро Богданович

Керівник: к.ю.н. доц. Марценко Н.С.

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS ____

Члени комісії _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

Тернопіль - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1	6
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ	6
1.1. Історико-правові засади розвитку права особи на безоплатну правову допомогу.....	6
1.2. Міжнародні стандарти регламентації права на безоплатну правову допомогу.....	8
Висновки до Розділу 1	
РОЗДІЛ 2	14
ОСОБЛИВОСТІ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ.....	14
2.1. Поняття і сутність безоплатної правової допомоги за законодавством України	14
2.2. Система суб'єктів надання безоплатної правової допомоги.....	17
2.3. Поняття та види суб'єктів права на отримання безоплатної правової допомоги.....	19
2.4. Перспективні напрями удосконалення законодавства про безоплатну правову допомогу в Україні.....	21
Висновки до Розділу 2	
РОЗДІЛ 3	26
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРАВА ОСОБИ НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ	26
3.1. Характеристика моделі безоплатної правової допомоги у країнах ЄС	26
3.2. Особливості системи безоплатної правової допомоги в США	28
Висновки до Розділу 3	
ВИСНОВКИ.....	33
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	35

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Кожна особа народжується вільною та володіє певними природними і невідчужуваними правами. У цьому зв'язку пріоритетом для кожної держави виступає не лише дотримання конституційних прав і свобод, але й забезпечення механізму їх повноцінної реалізації. Проте, пересічний громадянин, у результаті незнання своїх прав, необізнаності в особливостях функціонування механізму їх реалізації чи майновим станом, не може повноцінно їх реалізувати самотійно, потребуючи допомоги кваліфікованих юристів.

Одним із найбільш ефективніших засобів реалізації прав та свобод людини і громадянина визнається інститут безоплатної правової допомоги, загальна доступність до якого полягає у можливості її отримання усіма верствами населення. Сутність безоплатної правничої допомоги полягає у гарантованій державою можливості отримати допомогу з правових питань в обсязі та формі, які вона потребує. При цьому, особливої актуальності інститут безоплатної правової допомоги в Україні набуває у зв'язку із тривалими воєнними діями, що потребує вивчення позитивного зарубіжного досвіду функціонування зазначеної системи.

Окремі аспекти функціонування інституту безоплатної правничої допомоги в Україні та зарубіжних країнах виступали предметом дослідження великої кількості вітчизняних науковців, серед яких можливо виділити праці таких як: Т. Вільчик, Ю. Данилевська, П. Єгоров, Р. Лащенко, І. Міщук, В. Наливайко, Т. Остапенко, В. Павелко, Л. Павлик, З. Петрович, М. Польська, А. Трішичева, У. Цьмось, В. Шайнер, О. Шандала, С. Шаталюк та інших, у зв'язку із чим висловлювалися різні наукові погляди.

Метою даної роботи є дослідження безоплатної правової допомоги за законодавством України та зарубіжних країн.

Згідно визначеної мети, **завданнями** роботи є:

- визначити історико-правові засади розвитку права особи на безоплатну правову допомогу;

- проаналізувати міжнародні стандарти регламентації права на безоплатну правову допомогу;
- дослідити поняття і сутність безоплатної правової допомоги за законодавством України;
- охарактеризувати систему суб'єктів надання безоплатної правової допомоги;
- визначити поняття та види суб'єктів права на отримання безоплатної правової допомоги;
- дослідити перспективні напрями удосконалення законодавства про безоплатну правову допомогу в Україні;
- охарактеризувати моделі безоплатної правової допомоги у країнах Європейського Союзу;
- визначити особливості системи безоплатної правової допомоги в США.

Об'єктом дослідження є право особи на отримання правової допомоги.

Предметом дослідження є інститут безоплатної правової допомоги в Україні та світі.

Методи дослідження. У процесі проведення дослідження було використано сукупність загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, а саме: методи аналізу, синтезу, дефінітивні методики, візуалізації, правового аналізу, індукції та дедукції, порівняння та узагальнення.

Структура дослідження. Робота складається з вступу, 3 розділів основної частини (які мають підрозділи), висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

1.1. Історико-правові засади розвитку права особи на безоплатну правову допомогу

Із найдавніших часів людство прагнуло захистити власні права та свободи. На первісних етапах розвитку суспільства правовий захист здебільшого проявлявся як форма взаємної підтримки. З появою писемного права захист інтересів поступово набув організованого, професійного характеру. Водночас у різні історичні періоди простежується тенденція до функціонування форм «умовно безоплатної» юридичної допомоги, яка іноді використовувалася як інструмент впливу на громадську свідомість. Такі послуги здебільшого були малоефективними, а незаможні верстви населення часто залишалися без належного правового захисту.

У період Київської Русі правозахисні механізми формувалися в умовах громади, яка одночасно виконувала функції обвинувачення, захисту та призначення покарання. Ранні зразки правового регулювання, такі як Руська правда, Псковська та Новгородська хартії, містили окремі положення щодо процесуального представництва. Наприклад, відповідно до ст. 58 Псковської судної грамоти, захист надавався лише певним категоріям осіб: дітям, жінкам, людям похилого віку, монахам і фізично немічним особам. Водночас Новгородське корабельне право вже передбачало можливість залучення захисника для кожного учасника судового процесу, що можна вважати ранньою формою визнання права на адвоката. Отже, у зазначений період правозахисна діяльність мала переважно соціальний, а не професійний характер [22, с. 58].

Після включення українських земель до складу Великого князівства Литовського та Речі Посполитої почали формуватися підвалини правової системи, наближеної до європейських стандартів. У польсько-литовську добу

закладено основи професійної адвокатури та кодифіковано основне законодавство — Литовські статuti 1529, 1566 та 1588 років. У містах із Магдебурзьким правом було впроваджено обов'язкове призначення державного захисника для соціально вразливих категорій населення — вдів, сиріт, малозабезпечених осіб. В Литовському статуті вказано, що адвокат, який не дотримується встановленого порядку чи поводить ся неналежним чином, міг бути позбавлений права виступати в суді [5, с. 23].

Через обмежене застосування Литовських статутів і Магдебурзького права на території всієї України виникла потреба в національній правовій кодифікації. Наслідком цього стало створення проекту «Прав, за якими судиться малоросійський народ». Незважаючи на те, що цей документ використовувався у судовій практиці, царський уряд його офіційно не затвердив [10, с. 444–445]. У контексті безоплатної правової допомоги особливо важливими були положення щодо моральної придатності захисника до справи, а також обов'язок надання безоплатної допомоги вразливим верствам населення. Виконання цієї функції покладалося на спеціального урядового адвоката [23, с. 92].

Після скасування кріпацтва в Російській імперії у 1864 році було проведено судову реформу, що включала ухвалення Судових статутів. Зокрема, ст. 367 встановлювала процедуру призначення адвокатів для безоплатного представництва у справах осіб, які скористалися правом на «бідність». У кримінальному судочинстві голови судів були уповноважені призначати адвокатів для захисту на безоплатній основі. Оплата їхньої діяльності здійснювалася з державного фонду [11, с. 443].

Після 1917 року відбулася радикальна трансформація системи адвокатури. Згідно з Положенням про адвокатуру УРСР 1922 року, адвокати стали державними службовцями, отримували заробітну плату з бюджету, що вплинуло на незалежність цієї професії. Було визначено перелік справ, у яких призначення адвоката стало обов'язковим, а також категорії осіб, звільнених від оплати.

У 1920-х роках в містах функціонували юридичні консультації та бюро безоплатної правової допомоги. У 1922 році в Україні діяло понад 160 консультацій і майже 200 бюро. Фінансування здійснювалося за рахунок громадських організацій та місцевих бюджетів.

У період Другої світової війни безоплатна правова допомога здебільшого була спрямована на підтримку військовослужбовців та їхніх родин. Надання юридичних послуг охоплювало консультації, лекції з правових питань, допомогу у вирішенні пенсійних і житлових питань, підтримку при працевлаштуванні сиріт тощо.

Після війни порядок надання такої допомоги регламентувався Положенням про винагороду адвокатів в УРСР та Інструкцією про оплату правової допомоги. Згідно з цими документами, безоплатні послуги надавалися в трудових спорах, справах щодо аліментів, пенсій, компенсацій, а також особам з інвалідністю й строковикам [22, с. 61].

Із проголошенням незалежності України інститут безоплатної правової допомоги набув нового значення. Конституція України закріпила право кожного на правову допомогу, а у визначених законом випадках — і на безоплатну [4].

Таким чином, інститут безоплатної правової допомоги в Україні має тривалу історію становлення, що охоплює періоди від звичаєвого права до сучасної правової системи. Попри різні підходи та моделі організації, лише в умовах незалежної державності безоплатна правова допомога стала дієвим інструментом забезпечення рівності перед законом і гарантом прав людини.

1.2. Міжнародні стандарти регламентації права на безоплатну правову допомогу

Період відновлення глобального порядку після завершення Другої світової війни супроводжувався активізацією розробки міжнародних правових механізмів, спрямованих на захист прав і свобод людини. Так, 26 червня 1945 року було підписано Статут Організації Об'єднаних Націй (далі

– ООН), у якому підкреслено важливість дотримання принципів справедливості, поваги до міжнародного права та утвердження віри в основоположні права людини [19].

Значну роль у формуванні міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини відіграла Європейська конвенція з прав людини (далі – ЄКПЛ). Відповідно до частини 3 статті 6 Конвенції, особа, обвинувачена у вчиненні кримінального правопорушення, має право на захист, зокрема, на самозахист або на представництво інтересів адвокатом, якого вона обрала. Якщо обвинувачений не має фінансової можливості для залучення адвоката, то правова допомога повинна бути надана безоплатно, якщо цього вимагають інтереси правосуддя [2].

Схожі гарантії закріплені й у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права. Частина 3 статті 14 цього акта закріплює право кожної особи, якій пред'явлено кримінальне обвинувачення, на рівні процесуальні гарантії, включаючи можливість обрати захисника, бути поінформованою про таке право, а також отримати безоплатну правову допомогу у разі неможливості її оплати [6].

У цьому контексті особливу увагу заслуговує рішення Європейського суду з прав людини у справі «Дворські проти Хорватії» (заява № 25703/11). За обставинами справи, заявник був затриманий за підозрою у скоєнні низки кримінальних правопорушень. Його батько уклав угоду з адвокатом Г.М. для надання правової допомоги синові. Однак працівники поліції фактично не допустили обраного захисника до заявника, посилаючись на неможливість встановлення зв'язку. Натомість слідчий призначив іншого захисника – М.Р., колишнього працівника поліції, який і розпочав участь у кримінальному процесі.

ЄСПЛ дійшов висновку, що в цьому випадку було порушено право особи на вільний вибір захисника. Суд зазначив, що навіть за умови наявності іншого адвоката участь призначеного захисника не була результатом усвідомленого вибору заявника. Крім того, не було підстав

вважати, що заявник відмовився від послуг адвоката Г.М., тож втручання органів слідства у це право було безпідставним. Таким чином, було порушено гарантії, передбачені статтею 6 ЄКПЛ.

Суд підкреслив значення етапу досудового розслідування, адже саме на цій стадії формуються ключові засади кримінального провадження. Якщо б обраний захисник був допущений своєчасно, він мав би можливість якісніше підготуватися до справи. Відмова від допуску адвоката, якого обрав заявник, потенційно вплинула на зміст і достовірність показань, що надавалися в подальшому.

Особливу увагу Суд звернув на факт, що докази, отримані з порушенням процесуальних гарантій, не можуть використовуватись як допустимі. Призначення М.Р. у якості захисника без врахування бажання заявника суперечило вимогам справедливого суду. При цьому заявник не мав реальної можливості оскаржити дії слідства щодо недопуску обраного ним захисника [24].

У рішенні «Сахновський проти Росії» ЄСПЛ наголосив, що право обвинуваченого на конфіденційне спілкування з адвокатом є невід'ємною складовою справедливого судового розгляду. Правова допомога втрачає свою ефективність, якщо обвинувачений не може спілкуватися з захисником без стороннього втручання. Хоча право на обраного адвоката не є абсолютним, будь-яке його обмеження допускається лише в особливих випадках, коли цього вимагають інтереси правосуддя, зокрема при наданні безоплатної допомоги.

ЄСПЛ неодноразово підкреслював, що національні органи зобов'язані враховувати побажання обвинуваченого щодо обрання захисника. Відступ від цього принципу можливий виключно за наявності переконливих і належно обґрунтованих причин [25].

У підсумку, можна стверджувати, що право на безоплатну правову допомогу є невід'ємним елементом міжнародного захисту прав людини, що закріплено у положеннях Статуту ООН, ЄКПЛ і Міжнародного пакту про

громадянські і політичні права. Практика Європейського суду з прав людини демонструє обов'язок держав забезпечувати реальне і ефективне здійснення цього права, зокрема у кримінальних провадженнях. Надання правової допомоги безкоштовно виступає гарантією реалізації права на справедливий суд і забезпечення процесуальної рівності сторін.

Висновки до Розділу 1.

У першому розділі курсової роботи розглянуто загальнотеоретичні основи дослідження інституту безоплатної правової допомоги. Визначено історико-правові засади розвитку права особи на безоплатну правову допомогу, а також проаналізовано міжнародні стандарти регламентації права на безоплатну правову допомогу.

Встановлено, що інститут безоплатної правової допомоги зазнав тривалого і непростого процесу еволюції. Протягом довгого часу така допомога надавалася переважно у межах цивільного та кримінального судочинства. Проте насправді дієвим механізмом захисту прав і свобод людини вона стала лише після проголошення української незалежності.

Визначено, що в період Київської Русі інститут захисту та рукописного права формувався і удосконалювався в умовах общинного ладу, де общини виконували функції звинувачення, захисту та призначення покарання. Джерельну базу регулювання окресленого інституту становили Руська правда, Новгородська та Псковська хартії. У період польського та литовського панування на українських землях почали формуватися основні засади правової системи України, з'явився інститут професійної адвокатської діяльності. Відтак, було закладено основи дії безоплатної адвокатської допомоги. Після революції 1917 року розпочався період трансформації процедури надання безоплатної правової допомоги, за якого призначення адвоката набуло обов'язкового характеру, почала формуватися мережа консультаційних бюро з надання безоплатної правової допомоги. У період Другої світової війни інститут безоплатної правової допомоги перекваліфікувався під потреби військових, а після війни було встановлено

чіткий перелік випадків, коли надавалася безоплатна правова допомога. З часу проголошення української незалежності право на правову допомогу закріплено на конституційному рівні, а також визначено умови надання безоплатної правової допомоги.

З'ясовано, що право на отримання безоплатної правової допомоги має широке регулювання та регламентацію на міжнародному рівні. Це право опосередковано закріплене у статуті Організації Об'єднаних Націй, а також прямо гарантується нормами Європейської конвенції з прав людини та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

Наведено приклади практики Європейського суду з прав людини, які підтверджують важливість дотримання міжнародних стандартів у сфері забезпечення права на безоплатну правову допомогу. Зокрема, у справі «Дворські проти Хорватії» наголошено на порушенні права на вільний вибір захисника, що є складовою справедливого судового розгляду відповідно до статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Наведена позиція у справі «Сахновський проти росії» свідчить про те, що обмеження права на захисника допустиме лише у виняткових випадках і повинно бути належним чином обґрунтоване. Відтак доведено, що міжнародні стандарти вимагають забезпечення ефективного доступу до правової допомоги з дотриманням принципів добровільності, обізнаності та конфіденційності, що є ключовими для захисту прав людини в кримінальному провадженні.

Зроблено висновок, що право на безоплатну правову допомогу має міжнародно-правове визначення. При цьому практика Європейського суду з прав людини підтверджує, що на кожну державу покладається обов'язок гарантувати належний рівень захисту особи в рамках кримінального процесу. Надання безоплатної правової допомоги розглядається як невід'ємна складова права на справедливий судовий розгляд і як необхідна умова забезпечення рівності всіх перед законом.

Підсумовуючи зазначаємо, що функціонування права на безоплатну правову допомогу ґрунтується на фундаментальних принципах верховенства

права, доступності правосуддя та рівності перед законом. Теоретичною основою цього інституту є як правові норми, що гарантують надання безоплатної правової допомоги, так і організаційно-правові механізми його практичної реалізації.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

2.1. Поняття і сутність безоплатної правової допомоги за законодавством України

У межах конституційного регулювання України право особи на одержання професійної правової підтримки розглядається як базовий елемент юридичного статусу громадянина. Воно не лише має самостійну цінність, а й забезпечує реалізацію широкого спектра інших прав і свобод. З огляду на свій правовий зміст, дане право поєднує матеріальні та процесуальні складові, що дозволяє кваліфікувати його як структурну гарантію правозастосування. Такий підхід забезпечує створення необхідних передумов для повноцінного здійснення правової мети громадянами України [9, с. 18–19].

Зміст цього права отримав конституційне закріплення, однак практичний механізм його реалізації було сформовано лише після прийняття профільного Закону України «Про безоплатну правову допомогу». Саме цей нормативно-правовий акт започаткував становлення ефективної системи державної підтримки у сфері юридичних послуг. Мета такої системи — забезпечити юридичну захищеність осіб, вирівняти можливості в доступі до правових ресурсів і сприяти протидії порушенням прав. Ідеї та положення, що лежать в основі розвитку цього інституту, закріплено в Стратегії розвитку судочинства та Національній стратегії з прав людини [14, с. 40].

У законодавстві термін «безоплатна правнича допомога» трактується як послуги правового характеру, які повністю або частково фінансуються за рахунок державних чи місцевих бюджетів. При цьому юридична допомога охоплює не лише правовий захист, а й консультаційне супроводження, представництво інтересів, а також сприяння у відновленні порушених прав [15].

Конституційний Суд України неодноразово розглядав проблематику гарантій доступу до правової допомоги. Зокрема, в Рішенні від 16.11.2000 у справі № 1-17/2000 наголошено, що право обвинуваченого або особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, на вибір захисника включає можливість звернення до будь-якого правника, який має належну кваліфікацію та уповноважений на надання такої допомоги [18].

Додатково, у справі № 23-рп/2009 (від 30.09.2009) КСУ зазначив: право на юридичну допомогу охоплює всю сферу взаємодії особи з державними інституціями, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами, незалежно від специфіки правових відносин. Це передбачає, що особа має право на доступ до правничої підтримки у тій формі й обсязі, які є об'єктивно необхідними для реалізації її прав [17].

Виходячи з правових позицій Конституційного Суду, можна окреслити декілька засадничих принципів державної політики у цій сфері:

- обмеження вибору захисника лише адвокатами є недопустимим, якщо інше не встановлено спеціальним законом;
- інститут адвокатури та безоплатної правничої допомоги має забезпечити належний рівень професійного супроводу;
- наявність законодавчої прогалини щодо залучення неадвокатів не створює заборони на їх участь у наданні допомоги, але і не стимулює таку практику [14, с. 42].

Закон України передбачає дві основні форми безоплатної допомоги: первинну та вторинну. Перша з них передбачає інформаційний супровід, консультації з правових питань, роз'яснення порядку реалізації та захисту прав. Друга — охоплює представництво інтересів у суді та інші форми правового захисту, зокрема у кримінальних провадженнях [14, с. 48].

Отже, інститут безоплатної правової допомоги є ключовим компонентом механізму реалізації соціальних функцій держави в сфері прав людини. Його існування гарантує, що навіть найбільш уразливі категорії населення мають змогу скористатися правовими засобами захисту,

передбаченими Конституцією та законами України.

2.2. Система суб'єктів надання безоплатної правової допомоги

Відповідно до ст. 6-1 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», система безоплатної правової допомоги включає такі ключові компоненти: Координаційний центр з надання правничої допомоги, суб'єкти, що забезпечують первинну правничу допомогу, а також суб'єкти вторинної допомоги. Додатково, згідно з ч. 2 ст. 2 цього нормативного акту, надавати правову допомогу мають право як фізичні, так і юридичні особи, які провадять благодійну діяльність — самостійно або спільно з благодійними організаціями [15].

Питання організації діяльності Координаційного центру врегульовано окремим Положенням. Так, згідно з п. 3 цього документа, Центр виконує функції з організаційного, матеріально-технічного, аналітичного та інформаційного забезпечення функціонування системи безоплатної правничої допомоги, а також розробляє пропозиції для Міністерства юстиції щодо вдосконалення політики у відповідній сфері [13].

Окрім цього, до системи входять і суб'єкти, що надають первинну правову допомогу. Як зазначено у ст. 9 згаданого Закону, до них належать органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, приватні фізичні та юридичні особи, а також спеціалізовані заклади [15].

Виконавчі органи та органи місцевого самоврядування надають первинну правову допомогу, організовуючи прийом громадян. Допомога охоплює: надання правової інформації, консультацій, підготовку звернень і заяв (окрім процесуальних документів), а також сприяння у доступі до вторинної правової допомоги та до процедури медіації [15].

Фізичні та юридичні особи приватного сектора і спеціалізовані установи також мають право надавати первинну правову допомогу. Відповідно до ч. 7 і 8 ст. 12 Закону, органи місцевого самоврядування можуть залучати адвокатів або інших фахівців у галузі права для надання правничих послуг. Також вони мають право укладати договори з відповідними

суб'єктами для постійного чи тимчасового надання послуг на території певної громади [15].

Крім того, місцеве самоврядування може створювати спеціалізовані неприбуткові установи, діяльність яких фінансується за рахунок бюджету. Типове положення про такі установи передбачає: прийом звернень громадян, надання правових консультацій, складання документів (крім процесуальних), допомогу в отриманні вторинної правничої допомоги, а також поширення інформації серед громадян щодо можливостей отримання правничої допомоги [16].

Відповідно до ст. 15 Закону, вторинну правову допомогу надають регіональні центри та адвокати, що включені до Реєстру. Серед їхніх повноважень: ухвалення рішень про надання або відмову у наданні допомоги, підготовка процесуальних документів, представництво інтересів клієнтів у судах і перед державними органами, укладення угод з адвокатами, а також взаємодія з Координаційним центром щодо зміни або виключення адвокатів із Реєстру [15].

Підсумовуючи, можна констатувати, що в Україні функціонує розвинена система надання безоплатної правничої допомоги на первинному та вторинному рівнях. Чинне законодавство гарантує кожній особі можливість звернення до відповідних суб'єктів із запитом на правову консультацію, інформацію, складання документів чи захист своїх інтересів у суді або перед іншими інституціями.

2.3. Поняття та види суб'єктів права на отримання безоплатної правової допомоги

Можливість скористатися кваліфікованою правничою допомогою та звернутися до судових інституцій є ключовим елементом реального доступу особи до правосуддя. Це включає не лише можливість звернення за фаховими юридичними послугами, але й ефективне використання наданих механізмів для врегулювання правових спорів. У наукових дослідженнях наголошується, що право на правничу допомогу належить до суб'єктивних прав особи, реалізація якого забезпечується державою як через нормативне закріплення, так і шляхом створення відповідної інфраструктури. Йдеться, зокрема, про надання підтримки з боку професіоналів, які володіють спеціалізованими правовими знаннями та практичними навичками у сфері юриспруденції [14, с. 66].

Відповідно до Конституції України та Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», усі особи, що перебувають у межах юрисдикції України, мають право на отримання такої допомоги незалежно від громадянства чи місця проживання [4; 15]. Стаття 14 цього Закону конкретизує коло осіб, яким може бути надано безоплатну вторинну правничу допомогу — їх перелік представлено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Особи, які мають право на отримання безоплатної вторинної правничої допомоги

Категорія осіб	Об'яг прав
Особи, які перебувають під юрисдикцією України за умови, що їх сукупний середньомісячний дохід на сім'ю становить менше прожиткового мінімуму, встановленого для певної групи осіб. Інваліди, які отримують пенсію чи допомогу у розмірі менше 2-х прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб.	Захист, представництво інтересів в судах, органах державної влади та місцевого самоврядування, з фізичними та юридичними особами, підготовка процесуальних документів
Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, безпритульні діти, а також діти, які стали чи можуть стати жертвами насилля у сім'ї	
Ветерани війни та особи, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх	

соціального захисту», особи, які мають особливі заслуги, у тому числі й трудові, перед Батьківщиною, а особи, які належать до числа жертв нацистських переслідувань	
---	--

Закінчення таблиці 2.1

Особи, які мають статус підозрюваного у кримінальному поведженні, та затримані органами досудового розслідування	Захист
Особи, до яких застосовано запобіжний захід у виді тримання під вартою	
Особи, до яких застосовано адміністративний арешт	Представництво інтересів в судах, органах державної влади та місцевого самоврядування, з фізичними та юридичними особами, підготовка процесуальних документів
Особи, щодо яких судом розглядається справа про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання її недієздатною чи поновлення цивільної дієздатності	
Особи, які розглядають справу щодо надання психіатричної допомоги у примусовому порядку	
Особи, реабілітовані у відповідності до законодавства України	
Особи, у справах щодо яких, відповідно до положень КПК України, передбачено обов'язкову участь захисника	Захист, підготовка процесуальних документів
Особи, на яких поширюється дія Закону України «Про біженців» у випадках, коли особа оскаржує рішення щодо статусу біженця	Представництво інтересів в судах, органах державної влади та місцевого самоврядування, з фізичними та юридичними особами

Джерело: складено автором на основі [15]

Після початку повномасштабної агресії Російської Федерації проти України на законодавчому рівні було розширено коло осіб, що мають право на вторинну правничу допомогу за рахунок врахування нових соціальних викликів. Так, згідно з оновленнями до статті 14 Закону, до категорії осіб, які мають право на таку допомогу, віднесено: внутрішньо переміщених осіб; громадян, які подали заяву про взяття їх на облік як ВПО; осіб, що проживають на тимчасово окупованих територіях або в районах, де тривають активні бойові дії; осіб, які були незаконно позбавлені волі внаслідок збройної агресії проти України; громадян, яким потрібно в судовому порядку підтвердити юридично значущі факти для отримання компенсації за пошкоджене або знищене нерухоме майно [15].

Окрему увагу слід приділити тому, що право на отримання безоплатної вторинної правової допомоги також мають українські громадяни, які перебувають за межами країни, якщо міждержавні угоди у відповідній сфері передбачають таку можливість і ратифіковані в установленому порядку. Крім того, іноземці та особи без громадянства також можуть звертатися за такою допомогою, якщо міжнародні договори, стороною яких є Україна, містять зобов'язання щодо забезпечення правової допомоги окремим категоріям осіб [12, с. 82].

Таким чином, українське законодавство сьогодні охоплює досить широкий спектр суб'єктів, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу. Це, у свою чергу, вимагає належного ресурсного, організаційного й процедурного забезпечення надання правничої допомоги в екстреному режимі, зокрема для громадян, що постраждали внаслідок збройних обстрілів. Удосконалення та спрощення процедур підтвердження права на таку допомогу є актуальним кроком, який забезпечить не лише розширення доступу до реалізації права на правничу допомогу, передбаченого Основним Законом, але й підвищить дієвість відповідних інституцій, що уповноважені її надавати.

2.4. Перспективні напрями удосконалення законодавства про безоплатну правову допомогу в Україні

У межах функціонування системи безоплатної правничої допомоги в Україні спостерігається поступовий прогрес у сфері інформування громадян про їхнє право на правову підтримку. Інформація щодо порядку отримання правової допомоги висвітлюється на офіційних веб-ресурсах і через засоби масової комунікації. Водночас цього недостатньо для повноцінного охоплення цільової аудиторії. Актуальним завданням залишається розроблення та впровадження комплексної інформаційної стратегії, спрямованої на підвищення рівня обізнаності населення про функціонування даного інституту, а також на зміцнення партнерських зв'язків із

заінтересованими інституціями, включаючи органи правопорядку та судову систему.

В умовах дії воєнного стану відзначається підвищений попит на безоплатну правничу допомогу. Це зумовлено тим, що вітчизняне законодавство нині зазнає постійних змін у відповідь на нові виклики, що виникають у різних сферах життя суспільства, а тому значна частина населення потребує оперативного доступу до актуальної правової інформації [7, с. 76].

Збройна агресія спричинила збільшення кількості осіб, які звертаються по безоплатну правову підтримку. Серед них — внутрішньо переміщені особи, які постраждали внаслідок бойових дій. Проблемним залишається забезпечення правової підтримки громадянам, які змушені були покинути територію України та набули статусу біженців у іноземних державах. Особливо складною є ситуація з доступом до правничої допомоги мешканців тимчасово окупованих регіонів, де її надання суттєво обмежене або взагалі неможливе.

Серед позитивних прикладів міжнародної підтримки варто відзначити ініціативи закордонних представництв Національної асоціації адвокатів України. У кількох європейських країнах, зокрема в Польщі, Латвії, Литві, Австрії та Румунії, адвокати надають українським біженцям безоплатну правову допомогу. Місцеві адвокатські об'єднання створюють відповідні консультативні пункти для підтримки українців за межами країни [8].

У випадку громадян, які залишаються на окупованих територіях, юридична допомога може бути реалізована виключно в дистанційному форматі. Такий підхід значно ускладнює реалізацію права на правовий захист. Для забезпечення доступу до правничої допомоги військовослужбовцям, які перебувають у полоні, Національна асоціація адвокатів ініціює залучення фахівців до процесів обміну військовополоненими, дотримуючись міжнародних правових стандартів. Така участь дозволила б посилити правовий захист та представництво інтересів

зазначених осіб у судах та інших інституціях [8].

Надання вторинної безоплатної правничої допомоги регламентується статтею 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», відповідно до якої правом на таку допомогу наділені окремі категорії громадян [15]. Склад зазначених категорій є достатньо широким та адаптованим до актуальних потреб суспільства в умовах воєнного часу.

У зв'язку зі збройною агресією та значною кількістю постраждалих, до чинного законодавства були внесені зміни, які розширили коло осіб, що мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу. Серед нововключених категорій — члени сімей загиблих або померлих військовослужбовців, особи без документів, що посвідчують громадянство України, а також постраждалі від воєнних злочинів, у тому числі сексуального характеру, катувань і жорстокого поводження [15].

Окрему увагу слід приділити захисту прав дітей у контексті збройного конфлікту. Через військові дії значна кількість дітей залишилися без батьківського піклування, зазнали фізичних і психологічних травм або стали жертвами насильства. В Україні фактично сформувалася криза у сфері захисту прав дитини, що потребує консолідованих зусиль держави та громадських організацій. Законодавство передбачає надання дітям доступу до безоплатної вторинної правової допомоги. Поряд із цим, активно реалізуються просвітницькі заходи, спрямовані на підвищення правової культури як дітей, так і їхніх законних представників.

Отже, воєнний стан суттєво вплинув на специфіку функціонування системи безоплатної правничої допомоги. Зростання соціальної напруги, законодавчі зміни, а також обмеження доступу до юридичних послуг у зонах бойових дій і на окупованих територіях ускладнюють забезпечення правового захисту населення. Разом з тим, актуалізація потреб у правовій підтримці спонукає до модернізації механізмів її надання відповідно до сучасних викликів.

Висновки до Розділу 2

У другому розділі курсової роботи розглянуто особливості регламентації та функціонування інституту безоплатної правової допомоги в Україні. Визначено поняття і сутність безоплатної правової допомоги за українським законодавством, охарактеризовано систему суб'єктів надання безоплатної правової допомоги, визначено поняття та види суб'єктів права на отримання безоплатної правової допомоги, досліджено перспективні напрями удосконалення законодавства про безоплатну правову допомогу в Україні.

Визначено, що під безоплатною правовою допомогою слід розглядати один із видів державних гарантій щодо реалізації та захисту законних прав та інтересів людини, що забезпечується шляхом надання правової допомоги певним категоріям населення у порядку та на підставах, визначених законом, та за рахунок бюджетних коштів.

Доведено, що інститут безоплатної правової допомоги виступає невід'ємним компонентом будь-якої правової демократичної держави, що й обґрунтовує закріплення права на правовий захист на конституційному рівні. Право на отримання безоплатної правової допомоги виступає одним з фундаментальних прав людини і громадянина, а з іншого боку є гарантією дотримання сукупності інших прав та свобод.

З'ясовано, що відповідно до статті 6 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», система надання безоплатної правової допомоги включає такі елементи, як Координаційний центр з надання правничої допомоги, суб'єкти надання безоплатної первинної правничої допомоги (органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи приватного права, спеціалізовані установи) [15] та суб'єкти надання безоплатної вторинної правничої допомоги (центри з надання безоплатної вторинної правничої допомоги, адвокати, включені до визначеного реєстру).

Встановлено, що згідно із Конституцією України та Законом України «Про безоплатну правничу допомогу», до категорії осіб, які мають право на

одержання безоплатної правничої допомоги належать усі особи, що перебувають під юрисдикцією України. Разом з тим, правом на отримання безоплатної вторинної допомоги наділені особи, включені до статті 14 цього закону. Відтак, перелік осіб, які мають право на одержання безоплатної вторинної правової допомоги, є досить широким, що потребує визначення механізмів надання такої допомоги у екстреному порядку та спрощення процедур підтвердження ними такого права.

Звернено увагу на те, що під час дії воєнного стану в Україні надання безоплатної правової допомоги характеризується деякими особливостями, що зумовлено загостренням соціально-економічних проблем та динамічною зміною законодавства. Ефективному функціонуванню системи безоплатної правової допомоги значно перешкоджає обмеженість доступу до отримання юридичних послуг окремими категоріями населення, зокрема внутрішньо переміщеними особами, мешканцями тимчасово окупованих територій та прифронтових зон. Разом з тим, зростає кількість запитів щодо надання такої допомоги, через що виникають нові актуальні питання щодо ефективності та вчасності забезпечення прав усіх, хто цього потребує.

Серед ключових напрямків можливого удосконалення законодавства про безоплатну правову допомогу виокремлено такі:

- розширення категорій осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу;
- удосконалення механізмів надання безоплатної правової допомоги дистанційно;
- інституційна підтримка правової допомоги українцям за кордоном;
- залучення адвокатури до процесів, пов'язаних із обміном військовополонених, захистом осіб, що перебувають у полоні;
- посилення гарантій права дітей на одержання безоплатної правової допомоги.

РОЗДІЛ 3

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРАВА ОСОБИ НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ

3.1. Характеристика моделі безоплатної правової допомоги у країнах ЄС

У державах Європейського Союзу система забезпечення доступу до правосуддя шляхом надання безоплатної правової допомоги має тривалу історію становлення, що сприяло поступовому ускладненню та деталізації правового регулювання, а також форм і способів її реалізації. Первинно програми правової допомоги мали фрагментарне регулювання, що здебільшого обмежувалося положеннями процесуального законодавства. Такий підхід зберігся, зокрема, в Австрійській Республіці, Польщі та Чеській Республіці. Водночас у низці інших європейських держав були прийняті окремі нормативно-правові акти, присвячені питанню правової допомоги, які врегульовують питання її безоплатного та частково безоплатного характеру. Таке законодавство функціонує, зокрема, в Болгарії, Бельгії, Німеччині, Нідерландах, Словаччині, Словенії та Франції [1, с. 414].

Право на безкоштовну правничу допомогу у випадках, коли особа не здатна самотійно оплатити юридичні послуги, визнається однією з ключових гарантій дотримання прав людини в країнах ЄС. До форм такої діяльності належить практика **pro bono publico** – добровільне надання правової допомоги юристами в інтересах суспільного блага. Даний напрямок, що має давні традиції у міжнародній практиці, передбачає надання послуг окремим категоріям осіб, зокрема малозабезпеченим, а також неприбутковим організаціям, які працюють в інтересах громади. Важливо, що участь юристів у таких ініціативах не оплачується з державного бюджету, а розглядається як елемент професійної соціальної відповідальності.

Міжнародні документи дозволяють класифікувати безкоштовну правову допомогу за галузевими критеріями на три основні форми:

1. **Представницька** – охоплює випадки, коли держава оплачує судове представництво, переважно у кримінальних або адміністративних процесах.
2. **Консультативна** – передбачає надання усних чи письмових правових порад, з метою підвищення обізнаності громадян про свої права.
3. **Змішана форма** – поєднує як консультативні, так і представницькі послуги [20].

У Франції домінує модель **pro bono**, зосереджена на наданні інформаційно-консультативних послуг у рамках концепції **l'accès au droit**, що забезпечує доступ громадян до базових правових знань. Судове представництво у рамках цієї моделі зазвичай не передбачене, адже воно покривається державними програмами [26].

Схожа практика функціонує й в Ірландії, де Асоціація баристерів з 2005 року впровадила програму добровільної допомоги. Заявки на таку допомогу громадяни подають через мережу недержавних організацій, які виступають посередниками між особами та юристами. Такий підхід узгоджується з положеннями етичного кодексу, згідно з яким баристери не повинні безпосередньо взаємодіяти з клієнтами без участі соліситорів або інших уповноважених структур [1, с. 416].

Моделі надання безоплатної правової допомоги у змішаному форматі зазвичай поділяють на три типи:

- **Judicare-модель** – передбачає укладення договорів з приватними адвокатами для представництва у кожній конкретній справі. Виплати здійснюються після завершення справи за поданими сертифікатами. Ця система поширена в США, Великій Британії, Австралії, Канаді, а також у скандинавських країнах.
- **Система чергового адвоката** – охоплює адвокатів, які щоденно присутні у судах і надають правову допомогу громадянам, що не мають представника. Оплата здійснюється за кожен день участі в судових засіданнях.

- **Державна захисна модель** – базується на функціонуванні спеціальних установ, які наймають штатних юристів. Вони надають базові юридичні послуги (переважно консультації) особам із низьким рівнем доходу. Наприклад, у Нідерландах до так званих “вікон юридичної допомоги” залучають спеціалістів із базовою юридичною освітою (бакалаврським рівнем), які не мають адвокатського статусу [1, с. 416].

Таким чином, системи безкоштовної правової допомоги в Європі є дієвим механізмом забезпечення права на доступ до правосуддя. Їх ефективність особливо проявляється у випадках, коли громадянам або некомерційним організаціям потрібна юридична підтримка у справах, що не відзначаються складністю, проте вимагають професійного підходу та правової поінформованості.

3.2. Особливості системи безоплатної правової допомоги в США

У США механізм надання безоплатної правової допомоги реалізується через низку основних інституцій. Ключову роль у цій системі відіграє Корпорація юридичних послуг (Legal Services Corporation, LSC), яка спільно з організаціями, що фінансуються нею, забезпечує безкоштовну юридичну підтримку громадянам у справах цивільного характеру. Крім того, участь у наданні такої допомоги беруть адвокати, зобов'язані відповідно до Конституції США та Типових правил професійної поведінки адвокатів представляти інтереси клієнтів у різних категоріях справ, юридичні клініки, що функціонують при вищих навчальних закладах, а також некомерційні організації та окремі юристи, які працюють на засадах *pro bono publico* [27].

Корпорація юридичних послуг, що є некомерційною організацією, створеною в 1974 році на підставі Закону «Про юридичні послуги», на сьогоднішній день залишається найбільшим постачальником фінансування програм безоплатної правової допомоги в країні. Вона отримує кошти з федерального бюджету, які спрямовує на підтримку осіб із доходами, що не досягають встановленого рівня бідності (у 2021 році — 16 100 доларів США

на одну особу на рік). За даними національного перепису, близько 20% американців мають доходи, нижчі від цього показника, і, відповідно, можуть звернутися за правовою допомогою до організацій — грантоотримувачів LSC. Таких організацій у країні діє 132, з більш ніж 800 філіями в усіх штатах.

LSC не лише забезпечує фінансування, а й виконує наглядову функцію, контролюючи якість реалізації програм. Оцінка ефективності здійснюється як на етапі прийняття рішення про надання гранту, так і в подальшому, через регулярний моніторинг та обов'язкову звітність грантоотримувачів щодо використання коштів. Наприклад, в Алясці, єдиною організацією, що фінансується LSC, є Alaska Legal Services Corporation, яка у 2021 році надала правову допомогу у понад 2200 випадках, здебільшого — у справах, пов'язаних із житлом та сімейним правом [29].

Ще одним ключовим елементом системи безоплатної юридичної допомоги є адвокати, що призначаються судом, зокрема в межах кримінального та адміністративного процесів. Згідно зі статтею 3006А Зведення законів США, особам, які не спроможні оплатити послуги приватного захисника, держава гарантує доступ до такого захисту. Проте у разі встановлення, що така особа фактично могла би самостійно оплатити послуги адвоката, суд може зобов'язати її відшкодувати витрати.

Той самий нормативний акт передбачає механізм фінансового забезпечення роботи адвокатів за призначенням: розмір компенсації становить до 60 доларів США за годину роботи в суді та до 40 доларів — за підготовчу роботу поза судовим засіданням. При цьому існують обмеження загальної суми винагороди: 3 500 доларів у кримінальних справах, 1 000 доларів — в адміністративних, і до 2 500 доларів — у разі представництва в апеляційній інстанції.

Також вагомий внесок у надання безоплатної допомоги вносять юридичні клініки, що функціонують при правничих школах США. Вони мають подвійну мету: практична підготовка студентів-юристів та правова

підтримка малозабезпечених верств населення. Станом на 2022 рік у США діяли різні форми клінічної практики: університетські клініки, що працюють у приміщенні вишу чи на виїзді; спеціалізовані програми типу «Street Law», у межах яких студенти займаються правопросвітницькою діяльністю без прямого контакту з клієнтами [21, с. 482].

Загалом, досвід США демонструє глибоку інтеграцію принципу *pro bono* у професійну культуру юристів. Крім того, у правовій доктрині виділяється так званий формат обмеженої безкоштовної допомоги — "*pro se assistance*", який полягає у наданні мінімальної юридичної підтримки особам, що самостійно представляють себе в суді (лат. *pro se* — «сам за себе»).

Таким чином, система безоплатної правничої допомоги у США має розгалужену багаторівневу структуру, що включає як державні механізми, так і активну участь громадянського суспільства. Незважаючи на державне фінансування, система у значній мірі тримається на ініціативі некомерційних організацій, професійних об'єднань та університетів. Такий підхід забезпечує її гнучкість і високий рівень ефективності, особливо в частині доступу до базової правової допомоги.

Висновки до Розділу 3

У третьому розділі курсової роботи розглянуто зарубіжний досвід регламентації права особи на безоплатну правову допомогу. Охарактеризовано модель безоплатної правової допомоги у країнах Європейського Союзу, а також визначено особливості системи безоплатної правової допомоги у Сполучених Штатах Америки.

Встановлено, що модель безоплатної правової допомоги у європейських країнах виступає своєрідним гарантом захисту прав, пов'язаних із наданням професійної юридичної допомоги у вигляді консультацій та/або судового представництва громадянам, а також некомерційним організаціям, які не можуть сплатити таку допомогу. Саме ця модель є найбільш ефективною тоді, коли громадянам необхідно отримати консультацію, пораду чи представництво своїх інтересів у типових нескладних справах.

З'ясовано, що європейська модель безоплатної правової допомоги побудована за напрямком безкоштовної юридичної допомоги у вигляді «pro bono» (заради суспільного блага). Безкоштовна юридична допомога надається переважно незаможним громадянам, а також некомерційним недержавним організаціям, які діють на благо громадянського суспільства. Основними формами надання безоплатної правової допомоги є: представницька, консультативна та змішана.

Детально охарактеризовано особливості різних моделей надання безоплатної правової допомоги, що виокремлюються у межах змішаної форми. Їх характерними особливостями переважно є: залучення приватно-практикуючих юристів; компенсація юристам за надані послуги з безоплатної правової допомоги від місцевих адміністрацій чи через колегії адвокатів; організація державами мережі спеціалізованих установ з надання юридичної допомоги неламажним категоріям населення.

Визначено, що система надання безкоштовної правничої допомоги у США представлена широким колом суб'єктів, серед яких: Корпорація юридичних послуг, інші компанії, які надають юридичні послуги та фінансуються Корпорацією; адвокати, що надають безкоштовну юридичну допомогу за різними категоріями справ; юридичні клініки, що діють при юридичних університетах; інші особи та організації. Як і в європейських країнах, у США широко використовується принцип роботи суб'єктів надання правничої допомоги «pro bono». Іншим видом надання юридичної допомоги в країні є «pro se» («за себе»), що передбачає мінімальну участь юриста у цьому процесі.

Зроблено висновок, що досить розгалужена система безоплатної правової допомоги у США є складно структурованою. В її основі лежить співпраця численних юридичних організацій та окремих юристів. Комплексний аналіз продемонстрував, що більшість представників американської юридичної спільноти дотримуються принципу надання правничої допомоги на благо суспільства. Попри те, що окреслена система

ґрунтується на державному фінансуванні, вона функціонує переважно як ініціатива громадського сектору, де ключову роль відіграють неурядові організації. Така система, попри наявність певних недоліків, демонструє високу результативність та ефективність.

Звернено увагу на те, що вивчення зарубіжного досвіду регламентації та регулювання права особи на безоплатну правову допомогу, забезпечення механізмів надання такої допомоги має важливе значення для удосконалення національної правової системи. Практики європейських країн та Сполучених Штатів Америки демонструють застосування ефективних підходів до організації та фінансування правничої діяльності, формування партнерств між державою та громадянським суспільством у цьому процесі, а також забезпечення доступу до правосуддя для соціально вразливих категорій населення. Цей досвід є надзвичайно цінним для України, особливо в умовах воєнного стану, коли національна правова система стикається з новими труднощами та потребує ефективних механізмів удосконалення, які може отримати через запозичення найкращих світових практик.

ВИСНОВКИ

Інститут безоплатної правової допомоги пройшов тривалий та складний шлях становлення і розвитку. На протязі тривалого часу безоплатна правова допомога надавалася переважно у цивільних та кримінальних справах. Проте, ефективним інструментом захисту прав та свобод людини він став лише після проголошення незалежності України, відіграючи роль своєрідного гаранту рівності осіб перед законом.

Право на отримання безоплатної правової допомоги закріплено на міжнародному рівні, зокрема у положеннях Статуту ООН, Європейської конвенції з прав людини та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Практика ЄКПЛ свідчить про обов'язок кожної держави забезпечити захист особи у кримінальному провадженні. Механізм надання безоплатної правової допомоги виступає в якості складового елемента права особи на справедливий суд та умовою дотримання принципу рівності перед законом.

Безоплатна правова допомога є одним із видів державних гарантій щодо реалізації та захисту законних прав й інтересів людини, що забезпечується шляхом надання правової допомоги певним категоріям населення у порядку та на підставах, визначених законом, та за рахунок бюджетних коштів. Інститут безоплатної правової допомоги виступає невід'ємним компонентом будь-якої правової демократичної держави, що й обґрунтовує закріплення права на правовий захист на конституційному рівні.

В Україні сформовано розгалужену систему суб'єктів надання безоплатної первинної та вторинної правничої допомоги. Положеннями законодавства передбачено право особи на усне або письмове зверненн до компетентних органів й осіб для отримання правових відомостей, консультацій або підготовки необхідних документів, а також отримання кваліфікованої правничої допомоги для захисту своїх прав та інтересів.

На сьогоднішній день українське законодавство передбачає достатньо широкий перелік осіб, які мають право на отримання безоплатної вторинної

правової допомоги, що потребує створення механізмів надання такої допомоги в екстреному порядку, зокрема для постраждалих від ракетних обстрілів. До того ж, існує потреба у спрощенні процедур підтвердження права на отримання безоплатної правничої допомоги, що не лише полегшить доступ громадян до гарантованого Конституцією України права на правову допомогу, але й підвищить ефективність діяльності органів, уповноважених на надання безоплатної первинної і вторинної допомоги.

Під час дії воєнного стану надання безоплатної правової допомоги характеризується численними особливостями, що зумовлено загостренням соціально-економічних проблем та динамічною зміною законодавства. Ефективному функціонуванню системи безоплатної правової допомоги значно перешкоджає обмеженість доступу до отримання юридичних послуг на тимчасово окупованих територіях, у зонах ведення активних бойових дій, а також зростання запитів у наданні такої допомоги через виникнення нових актуальних питань в умовах воєнного стану.

Моделі безоплатної правової допомоги у європейських країнах виступає в якості своєрідної гарантії захисту прав, яка полягає у наданні професійної юридичної допомоги у вигляді консультацій та/або судового представництва громадянам, а також некомерційним організаціям, які не можуть сплатити таку допомогу. Ця модель найбільш ефективна тоді, коли громадянам необхідно отримати консультацію, пораду чи представництво своїх інтересів у типових нескладних справах.

Система безоплатної правової допомоги у США є складним механізмом взаємодії між різними організаціями, що провадять діяльність в юридичній сфері. Встановлено реальне дотримання у США принципу *pro bono*, тобто допомоги заради суспільного блага. Система безкоштовної юридичної допомоги в США, володіючи державним бюджетним фінансуванням, проте залишається «приватним підприємством», переважно представляючи собою спільноту небайдужих громадських організацій. Маючи свої переваги та недоліки, зазначена система показує високі результати ефективності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вільчик Т.Б. Системи безоплатної правової допомоги у країнах Європейського союзу. Порівняльно-аналітичне право. № 4. 2015. С. 414-417.
2. Європейська конвенція з прав людини: Міжнародний документ від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text. (дата звернення: 26.02.2025).
3. Єгоров П.В. Змішана форма надання безоплатної юридичної допомоги: моделі та зарубіжний досвід. Часопис Київського університету права. № 2. 2021. С. 47-50.
4. Конституція України: Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 року. ВВР, 1996, № 30, ст. 141.
5. Лашенко Р. Литовський статут, яко пам'ятник українського права. Прага: Наклад Українського університету в Празі; Державна друкарня в Празі. 1923. 31 с.
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text. (дата звернення: 01.03.2025).
7. Міщук І.В. Особливості надання безоплатної правової допомоги в Україні під час воєнного стану. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. № 3. 2022. С. 74-79.
8. НААУ пропонує долучити адвокатів до організації обміну військовополонених. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/naau-proponue-doluchiti-advokativ-do-organizaciyi-obminu-viyskovopolonenih.html>. (дата звернення: 08.03.2025).
9. Наливайко В. С. Поняття і значення правової допомоги в Україні. Юриспруденція: теорія і практика. 2009. № 2. С. 17-23.
10. Остапенко Т.О. «Права, за якими судиться Малоросійський народ» 1743 р. – важливий етап систематизації права України-Гетьманщини XVIII ст. Актуальні проблеми політики. Вип. 51. 2014. С. 440-446.

11. Павелко В.О. Судова система на українських землях в складі Російської імперії за судовою реформою 1864 року. Актуальні проблеми політики. Вип. 46. 2012. С. 439-446.

12. Польська М.О. Суб'єкти відносин безоплатної правової допомоги в Україні. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. № 2 (99). 2016. С. 76-85.

13. Про утворення Координаційного центру з надання правничої допомоги та ліквідацію Центру правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції: постанова Кабінету Міністрів України № 504 від 06.06.2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504-2012-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 09.03.2025).

14. Право особи на безоплатну правову допомогу: колективна монографія / Ю.О. Данилеська, Л.В. Павлик, З.З. Петрович, У.О. Цмось. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 136 с.

15. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України № 3460-VI від 02.06.2011 року. ВВР, 2011, № 51, ст. 577.

16. Про затвердження Типового положення про установу з надання безоплатної первинної правничої допомоги: Наказ Міністерства юстиції України № 483/5 від 28.03.2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0474-12#Text>. (дата звернення: 08.03.2025).

17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30.09.2009 року по справі № 1-23/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v023p710-09>. (дата звернення: 07.03.2025).

18. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінального-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу

України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16.11.2000 року по справі № 1-17/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00#Text>. (дата звернення: 07.03.2025).

19. Статут Організації Об'єднаних Націй: Міжнародний документ від 26 червня 1945 року. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf. (дата звернення: 28.02.2025).

20. Трішичева А. На хвилі Pro bono: вигода на безкоштовній основі. Юридична газета. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/nahvili-pro-bono-vigoda-na-bezkoshtovniy-osnovi.html>. (дата звернення: 08.03.2025).

21. Шайнер В.М. Моделі та міжнародні стандарти безоплатної правової допомоги. Юридичний науковий електронний журнал. № 7. 2023. С. 480-483.

22. Шандала О.О. Виникнення та розвиток безоплатної правової допомоги в Україні. Форум права. № 5. 2021. С. 56-64.

23. Шаталюк С.Д. Історичний аспект розвитку та встановлення системи безоплатної правової допомоги. Митна справа. № 2 (68). 2010. С. 90-96.

24. Case of Dvorski v. Croatia. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:\[%22001-158266%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-158266%22]}). (дата звернення: 26.02.2025).

25. Case of Sakhnovskiy v. Russia. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-201821&filename=CASE%20OF%20SAKHNOVSKIY%20v.%20RUSSIA%20-%20%5BRussian%20translation%5D%20summary%20by%20Development%20of%20Legal%20Systems%20Publ.%20Co.pdf>. (дата звернення: 26.02.2025).

26. Guide des acteurs de l'accès au droit. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.federationsolidarite.or>

g/wp-content/uploads/2023/01/22-12-15_GUIDE-DE-LACCES-AU-DROIT.pdf.

(дата звернення: 08.03.2025).

27. Houseman A. W. Civil Legal Aid In The United States: an Update For 2017. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://palegalaid.net/sites/default/files/attachments/2018-07/CIVIL-LEGAL-AID-IN-THE-UNITED-STATES-2017.pdf. (дата звернення: 08.03.2025).

28. House of Representatives, Congress. 2021, December 31. 18 U.S.C. 3006. Assignment of counsel-(Rule). U.S. Government Publishing Office. URL: <https://uscode.house.gov/view.xhtml?req=granuleid:USC-prelim-title18-section3006A&num=0&edition=prelim>. (дата звернення: 08.03.2025).

29. LSC: Who are we? URL: <https://lscgroup.lv/en/who-we-are/>. (дата звернення: 08.03.2025).